

ΑΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ ΤΤ
ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΔΙΑΛΕΚΤΟΥ (Α.Μ: 14743)

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ: ΣΥΚΙΑΝΑΚΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

ΑΘΗΝΑ, 2017

Ευχαριστίες

Η ολοκλήρωση αυτής της πτυχιακής υλοποιήθηκε με την υποστήριξη ενός αριθμού ανθρώπων στους οποίους θα ήθελα να εκφράσω τις θερμότερες ευχαριστίες μου. Πρώτα από όλους θα ήθελα να ευχαριστήσω, τον Επίκουρο Καθηγητή Συκιανάκη Νικολάο για τον πολύτιμο χρόνο που διέθεσε για την περάτωση της παρούσας εργασίας. Οι σημαντικές υποδείξεις και συμβουλές του με κατεύθυναν σ' ένα σωστό τρόπο σκέψης. Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω , όλους τους καθηγητές του ΑΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ ΤΤ και ειδικότερα του Τμήματος Λογιστικής για τις πολύτιμες γνώσεις που μου προσέφεραν κατά τη διάρκεια των σπουδών μου. Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω ένα τεράστιο ευχαριστώ στην οικογένεια μου, για την στήριξη και την εμπιστοσύνη που μου έδειξε όλα αυτά τα χρόνια.

Περίληψη

Ο θρησκευτικός ή προσκυνηματικός τουρισμός έχει διεθνή διάδοση με ιδιαίτερες παραλλαγές στον τρόπο που εκλαμβάνουν οι τουρίστες την έννοια του ανάλογα με την χώρα προέλευσης και την κουλτούρα τους. Συγκεκριμένα θα μπορούσε να αναφερθεί πως αποτελεί ένα παρακλάδι του πολιτιστικού τουρισμού, ωστόσο όμως υπάρχουν ακόμα πολιτισμοί που διατηρούν την αυστηρότητα των προσκυνηματικών περιηγήσεων και προσδίδουν σε αυτές αυστηρά θρησκευτικό χαρακτήρα. Έτσι ο θρησκευτικός τουρισμός αναπτύσσει τα χαρακτηριστικά του γνωρίσματα ανάλογα με τον τρόπο άσκησής του. Οι μουσουλμανικές χώρες κυρίως καθώς και οι βαθιά θρησκευόμενοι ανά τον κόσμο μεταβαίνουν σε τόπους θρησκευτικού ενδιαφέροντος προκειμένου να αποδείξουν την πίστη και την αφοσίωσή τους και να γαληνεύσουν την ψυχή τους. Αντίθετα, οι πολιτισμοί με «χαλαρές» θρησκευτικές πεποιθήσεις, εκλαμβάνουν τα ταξίδια αυτά ως έναν τρόπο εναλλακτικής διασκέδασης και παρουσιάζουν όλα τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των απλών τουριστών.

Στην εποχή μας έχει επικρατήσει κυρίως ο πολιτιστικός χαρακτήρας του θρησκευτικού τουρισμού. Από τις επιλογές των τουριστών προκύπτει πολλές φορές και το είδος του τουρισμού που επιθυμούν καθώς και το νόημα που προσδίδουν σε αυτές τις επισκέψεις. Έτσι παρατηρείται πως αυτοί που επιλέγουν προορισμούς όπως το Βατικανό προσβλέπουν περισσότερο στην διασκέδαση ενώ όσοι επιλέγουν μέρη όπως τους Αγίους Τόπους θέλουν να βιώσουν περισσότερο την θρησκευτική εμπειρία του ταξιδιού τους.

Πίνακας Περιεχομένων

Ευχαριστίες.....	2
Περίληψη.....	3
Εισαγωγή.....	5
Κεφάλαιο 1 ^ο	6
Θρησκευτικός Τουρισμός.....	6
1.1 Έννοια Θρησκευτικού τουρισμού.....	7
1.2 Κατηγορίες Θρησκευτικού τουρισμού.....	10
1.3 Ιστορική Αναδρομή.....	12
1.4 Προσκυνηματικές περιηγήσεις στην Ελλάδα.....	16
Κεφάλαιο 2 ^ο	16
Χαρακτηριστικά του θρησκευτικού τουρισμού ως τουριστικό προϊόν.....	16
2.1 Θρησκευτικός τουρισμός και τουριστική ανάπτυξη.....	17
2.2 Η ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στην Ελλάδα.....	19
2.3 Οι επιρροές της ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού.....	21
2.4 Η ζήτηση του θρησκευτικού τουρισμού.....	23
Κεφάλαιο 3 ^ο	25
Η συμβολή του θρησκευτικού τουρισμού στην ανάπτυξη της οικονομίας της Ελλάδας.....	25
3.1 Κρατική Πρωτοβουλία - Δραστηριότητα.....	29
3.3 Οργανώσεις και Σωματεία Προσκυνητών.....	32
3.4 Προώθηση θρησκευτικού τουρισμού.....	33
Συμπεράσματα.....	35
Βιβλιογραφία.....	38

Εισαγωγή

Ο θρησκευτικός τουρισμός υπάγεται στην κατηγορία του εναλλακτικού τουρισμού. Η ελληνική κοινωνία χαρακτηρίζεται για τη θρησκευτικότητα, τη βαθιά πίστη και αφοσίωση στο Θεό για δυο χιλιάδες χρόνια, διατηρώντας τις αρχές της Ορθοδοξίας. Χιλιάδες βυζαντινές εκκλησίες, αμέτρητα εκκλησάκια, μοναστήρια, μονές και τοποθεσίες για ιερό προσκύνημα είναι μερικά από τα στοιχεία που προκαλούν δέος στους επισκέπτες του θρησκευτικού τουρισμού της Ελλάδας. Η σύνδεση με την κουλτούρα του τόπου και την τέχνη της εποχής είναι ακόμα ένας σημαντικός λόγος που παρακινεί τους τουρίστες να επισκεφτούν τα ιερά αξιοθέατα. Τα έργα τέχνης της Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής περιόδου, τα ψηφιδωτά, οι τοιχογραφίες, οι εικόνες καθώς και άλλα θρησκευτικά μνημεία ελκύουν κάθε χρόνο το ενδιαφέρον χιλιάδων τουριστών. Μερικοί από τους λόγους του ενδιαφέροντος τους είναι η βαθύτερη γνώση των παραδόσεων, του πολιτισμού και η σύνδεση της τέχνης με τη θρησκεία.

Πιο αναλυτικά στην παρούσα πτυχιακή εργασία στο πρώτο κεφάλαιο αναλύεται η έννοια του θρησκευτικού τουρισμού ,οι κατηγορίες του ,η ιστορική αναδρομή του ,καθώς και τις επικρατέστερες επιλογές των προσκυνηματικών περιηγήσεων της Ελλάδας. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται η ανάπτυξη ,οι επιρροές και η ζήτηση του θρησκευτικού τουρισμού ως τουριστικό προϊόν.Τέλος, στο τρίτο κεφάλαιο υπογραμμίζεται η συμβολή του θρησκευτικού τουρισμού στην ανάπτυξη της οικονομίας της Ελλάδας καθώς και η κρατική πρωτοβουλία ,οι οργανώσεις και τα σωματεία των προσκυνητών και οι τρόποι προώθησης του θρησκευτικού τουρισμού.

Κεφάλαιο 1⁰

Θρησκευτικός Τουρισμός

Η θρησκεία αποτελεί μια ιδιαίτερος σημαντική πτυχή της ανθρώπινης ζωής. Είναι παράγοντες που δρα καταλυτικά στη συμπεριφορά και στη στάση ζωής του ανθρώπου. Μπορεί να οριστεί καθολικά, ανεξάρτητα από το δόγμα στο οποίο μπορεί να πιστεύει ο καθένας, ως εξής: «θρησκεία είναι η πεποίθηση που εκδηλώνεται μέσα στην γνώση, στη σκέψη, στα συναισθήματα, στη βούληση και στις πράξεις, σχετικά με επενέργεια ανωτέρων δυνάμεων, προσωπικών ή απρόσωπων¹. Οι ηθικές θρησκείες του ανώτερου τύπου συγχωνεύουν αυτή την πεποίθηση με την πίστη σε μια ηθική τάξη ευθύνης που καθορίζει τις πράξεις μιας δικαίας ανταμοιβής, κάθε ενέργειας καθώς και στη δυνατότητα για πρόοδο προς την υπέρτατη τελείωση». Αυτές οι ηθικές θρησκείες του ανώτερου τύπου είναι σήμερα οχτώ: Βραχμανισμός, Ινδουισμός, Βουδισμός, Κινεζικόςζουικουμενισμός, Παρσισμός, Χριστιανισμός, Ισλαμισμός, Ζουδαισμός.

Επικεντρώνοντας στο σημείο του ορισμού που αναφέρει ότι η θρησκεία εκδηλώνεται μέσα από αυτές τις πράξεις του πιστού μπορούμε να αναφερθούμε στις πράξεις αυτές. Η προσευχή και η λατρεία, η συμμετοχή σε τελετές, η νηστεία, η διαγωγή της ζωής σύμφωνα με τους κανόνες που ο ρίζει το δόγμα και ακολούθως ο προσκυνηματισμός αποτελούν έμπρακτες αποδείξεις της προσήλωσης κάθε πιστού στο δόγμα του.

Ο προσκυνηματισμός στη γλώσσα της οικονομίας και του τουρισμού ειδικότερα αναφέρεται σαν Θρησκευτικός Τουρισμός. Μπορεί να οριστεί ως η μετακίνηση μεμονωμένων ατόμων ή οργανωμένων σε ομάδες με προορισμό τόπους θρησκευτικής λατρείας είτε για προσκύνημα, είτε για συμμετοχή σε θρησκευτικές τελετές ή

¹Πηγή: <http://nefeli.lib.teicrete.gr/browse/sdo/tour/2008/TserotaGeorgia/attached-document/tserota.pdf>

εκδηλώσεις, είτε για εκπλήρωση τάματος ή ακόμη και για λόγους εκπαιδευτικούς, ενημερωτικούς. Η μετακίνηση αυτή μπορεί να πραγματοποιείται είτε στη χώρα μόνιμης κατοικίας είτε στο εξωτερικό. Σε όλες πάντως τις περιπτώσεις, το κίνητρο είναι το θρησκευτικό ενδιαφέρον. Στην ξενόγλωσση ορολογία ο θρησκευτικός τουρισμός μπορεί να περιγραφεί με τον όρο **pilgrimage**, ο οποίος όμως περιλαμβάνει ευρύτερα την έννοια του προσκυνηματισμού όχι μόνο σε θρησκευτικά μνημεία αλλά και σε ιστορικούς τόπους και σε μνημεία πολιτιστικού ενδιαφέροντος. Ο όρος **pilgrim** (προσκυνητής) προέρχεται από την λατινική λέξη peregrinus η οποία αρχικά όριζε τον ξένο που ζούσε έξω από την περιοχή της Ρώμης, και ταξίδευε στην περιοχή γύρω από την πόλη. Η εκκλησία οριοθέτησε τον όρο αυτό. Χρησιμοποιούνται ακόμη οι όροι *faithtours*, δηλαδή ταξίδια πίστης, *biblicaltours*, δηλαδή βιβλικά ταξίδια, *religioustours*, θρησκευτικά ταξίδια.

1.1 Έννοια Θρησκευτικού τουρισμού

Ο θρησκευτικός τουρισμός ή αλλιώς προσκυνηματικός τουρισμός είναι ένα είδος τουρισμού το οποίο περιλαμβάνει επισκέψεις τουριστών – πιστών σε χώρους θρησκευτικού ενδιαφέροντος όπως μνημεία, εκκλησίες, θρησκευτικούς τάφους και άλλα. Παρόλα αυτά δεν πρέπει να κριθεί με αυστηρό θεολογικό κριτήριο διότι αυξημένο κρίνεται το ενδιαφέρον και από ομάδες ατόμων που δεν ανήκουν σε κάποια θρησκευτική ομάδα².

Τα άτομα που ταξιδεύουν για να επισκεφτούν θρησκευτικά μνημεία είναι κυρίως προσκυνητές στους οποίους επικρατεί το θρησκευτικό κίνητρο και επισκέπτονται την περιοχή αποκλειστικά για την εκπλήρωση των λατρευτικών τους πεποιθήσεων. Παρόλα αυτά δεν πρέπει να αποκλειστεί το ενδεχόμενο της επίσκεψης

²Πηγή: <http://tourismobservatory.ba.aegean.gr/wp-content/uploads/2015/12/P4.5-Θρησκευτικός-τουρισμός-2.pdf>

από άλλες ομάδες τουριστών που συνδυάζουν το ταξίδι τους παράλληλα με άλλες τουριστικές δραστηριότητες. Άλλωστε οι ιεροί τόποι και οι θρησκευτικές γιορτές αποτελούσαν πάντοτε πόλο έλξης από ομάδες ατόμων με γενικά ενδιαφέροντα όπως η εμπειρία και η γνώση νέων πολιτισμών και παραδόσεων³.(Μ. Σφακιανάκης, 2000)

Το προσκύνημα πάντοτε αποτελούσε κίνητρο διοργάνωσης τουριστικών ή αυτοτελών εκδρομών και προσέλκυε άτομα διαφόρων εθνικοτήτων και ηλιακού φάσματος (κυρίως βέβαια άτομα της τρίτης ηλικίας). Η ελκυστικότητα των ταξιδιών οφειλόταν κυρίως είτε στη θρησκευτική είτε στην ιστορική αξία των μνημείων, ενώ γεγονότα του παρελθόντος με θρησκευτικό νόημα που έλαβαν χώρα σε διάφορους τόπους έγιναν η αφορμή για την αύξηση του τουρισμού στα εν λόγω μέρη. Ο σύγχρονος τουρισμός λοιπόν, οφείλει πολλά στη θρησκευτική παράδοση ενώ κρίσιμα τίθενται τα περαιτέρω χαρακτηριστικά των προορισμών όπως τα ιστορικά γεγονότα, τα τοπία, η αρχιτεκτονική του οικιστικού πλούτου κ.α.

Συνοπτικά, ο οικιστικός πλούτος ο οποίος επηρεάζει σημαντικά τις θρησκευτικές τουριστικές ροές είναι: (α) κτίσματα που διατηρούν ή έχουν χάσει τη θρησκευτική τους λειτουργία, (β) κτίσματα με ιστορικό, θρησκευτικό ή αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον τα οποία τις περισσότερες φορές είναι τοποθετημένα σε ειδυλλιακά τοπία, (γ) κτίρια με θρησκευτικό χαρακτήρα όπως μοναστήρια, ασκητήρια, θρησκευτικές σχολές, βιβλιοθήκες κ.λπ. όπου πολλές φορές πραγματοποιούνται συνέδρια με θρησκευτικό περιεχόμενο και (δ) κτίρια που χρησιμοποιούνται ως μουσεία ή εκθεσιακοί χώροι όπου εκτίθενται θρησκευτικά αντικείμενα. Τις περισσότερες φορές, τα θρησκευτικά μνημεία φιλοξενούν θρησκευτικές ή άλλες συναφείς πολιτιστικές και εορταστικές εκδηλώσεις με

³Πηγή: <http://nemertes.lis.upatras.gr/jspui/bitstream/10889/8950/1/ptixiaki.pdf>

θρησκευτικές αναφορές που προσελκύουν το θρησκευτικό ή το γενικότερο ενδιαφέρον.

Οι περισσότερες περιοχές με θρησκευτικά μνημεία ή γιορτές, έχουν αποβάλει τον προσκυνηματικό χαρακτήρα σε μία προσπάθεια να προσελκύσουν τουρίστες ανεξαρτήτως θρησκεύματος και να μεταβάλλουν το ενδιαφέρον από θρησκευτικό σε πολιτιστικό. Έτσι έχει παρατηρηθεί πως η θρησκεία δεν αντιμετωπίζεται πλέον ως μια πηγή ενδιαφέροντος για τον κλειστό κύκλο των πιστών της αλλά ως στοιχείο πολιτισμού που προσελκύει το ενδιαφέρον λόγω της ιστορικής της αξίας.

Παρατηρείται λοιπόν μία μεταβολή της έννοιας του θρησκευτικού τουρισμού και μία τάση προς την ταύτισή του με τον πολιτιστικό. Αν και από παλαιότερα ο θρησκευτικός τουρισμός ήταν διφυής, ωστόσο σε κάποιες περιοχές κυριαρχούσε το θεολογικό στοιχείο. Σήμερα οι περισσότεροι ταξιδιώτες έχουν εντάξει στις διακοπές τους πόλεις με θρησκευτικό ενδιαφέρον και δεν διστάζουν να τις επισκεφθούν σε κάθε ευκαιρία ιδιαίτερα όταν οι περιοχές αυτές έχουν να προσφέρουν και άλλα τουριστικά αξιοθέατα. Αξιοσημείωτο είναι πως το θρησκευτικό κίνητρο εμφανίζεται λιγότερο σημαντικό στις ανεπτυγμένες χώρες ενώ στις αναπτυσσόμενες ή στις αρχαίες κοινωνίες εξακολουθεί να έχει την πρωτοκαθεδρία.⁴(Σ. Πολύζος, 2002).

Τα βασικά αίτια που ενθαρρύνουν αυτή την εναλλακτική μορφή τουρισμού είναι κυρίως τα εξής:

- Το θρησκευτικό συναίσθημα, δηλαδή η πίστη που ωθεί τον άνθρωπο στην περιέργεια για γνώση των τόπων όπου έλαβαν χώρα μεγάλα περιστατικά της θρησκευτικής τους ιστορίας.
- Η ημερολογιακή σύμπτωση των εορτών σε διάφορες χώρες και οι θρησκευτικές τελετουργίες που εξελίσσονται εκείνες τις ημέρες.

⁴Πηγή: <http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/3468/1032.pdf>

- Η ελκυστικότητα των μνημείων τόσο από άποψη θρησκευτικού όσο και από ιστορικού ενδιαφέροντος.
- Η επιθυμία για επίσκεψη σε τόπους οικογενειακής καταγωγής.
- Η ανάγκη για απομάκρυνση από τα αστικά κέντρα και η ευκαιρία για γνώση του διαφορετικού.

Η αύξηση του τουριστικού ενδιαφέροντος για περιοχές με ιδιαίτερο θρησκευτικό και πολιτιστικό πλούτο μπορεί να θεωρηθεί αποτέλεσμα της συνάντησης των πολιτισμών μέσω της παγκοσμιοποίησης καθώς και της ανάπτυξης των αισθημάτων της ισότητας και της ελευθερίας. Αυτό με τη σειρά του μπορεί να οδηγήσει στην ραγδαία αύξηση του τουρισμού σε περιοχές με ιδιαίτερα αναπτυγμένο τον πολιτιστικό πλούτο ενώ και να ερημώσει άλλες που δεν έχουν φροντίσει για τη σωστή διατήρηση και προώθησή τους. Επομένως αν μία χώρα θελήσει να επενδύσει στον τουρισμό και στην προσέλκυση επισκεπτών θα πρέπει να φροντίσει τόσο στη σωστή προώθησή της όσο και στην διασφάλιση ενός ικανοποιητικού μεταφορικού δικτύου.

1.2 Κατηγορίες Θρησκευτικού τουρισμού

Ο Θρησκευτικός Τουρισμός μπορεί να διακριθεί σε τρεις κατηγορίες με κριτήριο το κίνητρο που οδηγεί στην πραγματοποίησή του:

- **ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΙΚΟΣ**, είναι ο αμιγώς προσκυνηματικός τουρισμός όπου σκοπός του τουρίστα είναι το προσκύνημα στον συγκεκριμένο τόπο χωρίς να δίνει ιδιαίτερη αξία στα ιστορικά και πολιτιστικά στοιχεία που τον διακρίνουν και στην περιοχή όπου βρίσκεται. Τέτοια θρησκευτικά ταξίδια πραγματοποιούνται κυρίως σε περιοχές που συνδέονται άμεσα με την

γέννηση, τον θάνατο, την ζωή και την διδασκαλία ανθρώπων, θεανθρώπων, προφητών, θρησκευτικών ηγετών και γενικότερα προσώπων που υπήρξαν θεμελιωτές των θρησκευτικών δογμάτων που υπάρχουν σήμερα. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά « όπου εμφανιστεί σημάδι του Θεού, ακολουθεί πάντοτε ο προσκυνηματισμός⁵ ».

➤ **ΕΙΔΙΚΟΣ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΙΚΟΣ**, η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει βεβαίως το προσκύνημα, όμως το κίνητρο είναι συγκεκριμένο γεγονός: η εκδήλωση. Η εκδήλωση αυτή μπορεί να είναι τέλεση βάπτισης, γάμου ή εκπλήρωσης τάματος ή ακόμη και η συμμετοχή στις εκδηλώσεις για τον εορτασμό εις μνήμη Αγίων η Θεοτήτων (θρησκευτικές γιορτές ή πανηγύρια ή και εορτασμός μεγάλων θρησκευτικών γεγονότων, που σε συγκεκριμένες περιοχές γίνεται με ξεχωριστό τρόπο και οι πιστοί συρρέουν με μεγάλο ενδιαφέρον).

➤ **ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ**, στην κατηγορία αυτή ο τουρίστας είναι πιθανόν να μην έχει άμεσα θρησκευτικά κίνητρα. Ενδιαφέρον για αυτόν παρουσιάζει η πολιτιστική αξία του θρησκευτικού μνημείου (ιστορικά στοιχεία, αρχιτεκτονική, αγιογραφία) . Συχνά ο τουρίστας δεν ανήκει στο θρησκευτικό δόγμα που λατρεύεται στο μνημείο ή στον τόπο τον οποίο επισκέπτεται. Επιθυμεί, όμως να μυηθεί στην φιλοσοφία και στην κουλτούρα που πρεσβεύει η θρησκεία και να ενημερωθεί σχετικά με την ιστορία και τις ρίζες της.

Είναι κοινώς αποδεκτό ότι η θρησκεία έχει συνεισφέρει στην ανάπτυξη του πολιτισμού και θεωρείται αναπόσπαστο κομμάτι του. Δεν θα ήταν υπερβολή, λοιπόν, να επισημάνουμε ότι κάθε θρησκευτικό μνημείο είναι ένα σημάδι πολιτισμού από

⁵Πηγή: http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/commitees/tourism/b_mavridou.pdf

όπου μπορούμε να βγάλουμε συμπεράσματα για την κουλτούρα και την φιλοσοφία κάθε λαού. Για αυτόν τον λόγο οι άνθρωποι πραγματοποιούν θρησκευτικά ταξίδια ορμώμενοι από την ανάγκη για εκπαίδευση και επιμόρφωση. Συχνά με τον όρο «Πολιτιστικός Τουρισμός» εννοείται και ο Θρησκευτικός Τουρισμός σαν κομμάτι του πρώτου.

Άλλες διακρίσεις του Θρησκευτικού Τουρισμού είναι: **ο ατομικός και ο ομαδικός** ανάλογα αν το ταξίδι πραγματοποιείται ατομικά ή με οργανωμένη ομάδα (group), **ο εξωτερικός και ο εσωτερικός** ανάλογα με τον τόπο προορισμού σε σχέση με τον τόπο αναχώρησης.

1.3 Ιστορική Αναδρομή

Ο άνθρωπος ως θρησκευτικό ον(homoreligious), είναι από τη φύση του άρρηκτα συνδεδεμένος με το θεό και τη λατρεία. Η προσφυγή στο θεό φαίνεται πως εξυπηρετεί βαθύτερες ανάγκες ενώ γαληνεύει και ανακουφίζει την ψυχές των πιστών σε κάθε δύσκολη στιγμή της ζωής τους. Η πίστη προσδιορίζει το άτομο ήδη από τη γέννησή του και το κατατάσσει σε μία ομάδα με κοινά πιστεύω, ήθη και έθιμα. Οι θρησκείες έκαναν την εμφάνισή τους σχεδόν ταυτόχρονα με την ανθρώπινη παρουσία στη γη, ενώ δεν έχει υπάρξει λαός όπου να μην είχε κάποιο είδος θρησκείας ή λατρείας προς κάποιο ανώτερο ον στο οποία προσέφεραν τα δέοντα. Κοινό χαρακτηριστικό όλων των θρησκείων είναι η ικανότητά τους να ενώνουν τους πιστούς ενώ δεν λείπουν οι αντιπαλότητες ανάμεσα σε διαφορετικές θρησκείες⁶.

Ο άνθρωπος λοιπόν, προσπαθώντας να προσεγγίσει το θείο καταφεύγει στο προσκύνημα. Ακολουθώντας λοιπόν τα προστάγματα της θρησκείας του αλλά και τη φωνή της συνείδησής του ξεκινά το ταξίδι του προς τη λύτρωση. Το προσκύνημα

⁶Πηγή: <https://ikee.lib.auth.gr/record/282344/files/GRI-2016-16188.pdf>

αποτελεί έναν από τους κυριότερους τρόπους έκφρασης της πίστης και αφοσίωσης ενώ ο πιστός θα πρέπει να προσέρχεται στους ιερούς τόπους ταπεινά και απαλλαγμένος από κάθε ανθρώπινη σκέψη που επισκιάζει τον δρόμο προς το θείο. Μέσα από αυτό το ταξίδι, ο προσκυνητής εκφράζει αρχικά την πίστη του ενώ παράλληλα επιζητά την επίλυση και απαλλαγή των προβλημάτων του ελπίζοντας πως οι προσευχές του θα εισακουσθούν. Είναι ένα ταξίδι τόσο εξωτερικό, προς το ιερό μέρος, όσο και εσωτερικό, προς την πνευματική ανύψωση και προσέγγιση του θείου. Από την αρχαιότητα λοιπόν καθώς και σε όλη τη διάρκεια του ρου της ιστορίας, η θρησκεία και κατ'επέκταση το προσκύνημα, αποτελούσε την αιτία της μετακίνησης των πιστών και τη δημιουργία «τουριστικού» ρεύματος προς τους άγιους και μείζονος θρησκευτικής σημασίας τόπους. Στον Ηρόδοτο αναφέρονται τα ταξίδια χιλιάδων Αιγυπτίων οι οποίοι έπλεαν το Νείλο με τις φελούκες τους με σκοπό να μεταβούν στο ναό της Μέμφιδος για προσκύνημα. Οι Έλληνες, ως πιστοί στο δωδεκάθεο, μετέβαιναν στους Δελφούς και επιζητούσαν χρησμούς από το μαντείο του Απόλλωνα και την Επίδαυρο για να θεραπευθούν στο ναό του Ασκληπιού. Στο Μεξικό οι κάτοικοι-πιστοί προσέφευγαν στο ναό του Quetzal, οι κάτοικοι του Περού στο Κούζκο και οι Βολιβιανοί στη λίμνη Τιτικάκα. Στην εποχή του Μεσαίωνα οι πιστοί μετέβαιναν για προσκύνημα στον Άγιο Ιάκωβο της Κομποστέλα και στη Μέκκα. Κοινό γνώρισμα λοιπόν όλων των θρησκειών σε όλη τη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας ήταν η παρότρυνση των πιστών (μέσω των θρησκευτικών τους κειμένων) προς αναζήτηση της θεότητας μέσω του προσκυνήματος⁷.

Στην αρχαιότητα, ο πιστός προσέρχονταν στο ταξίδι προς την λύτρωση με ευλάβεια, πειθαρχία και εγκράτεια στερούμενος ακόμα και τα βασικά σε μία ένδειξη σεβασμού προς το θείο και έκφρασης του μεγαλείου της πίστης του. Το προσκύνημα

⁷Πηγή : <http://dione.lib.unipi.gr/xmlui/bitstream/handle/unipi/5689/Antipas.pdf?sequence=2>

αποτελούσε μία λυτρωτική πράξη ικανή να απαλλάξει τους πιστούς από τα ανθρώπινα αμαρτήματα και τις αδυναμίες. Συγκεκριμένα, οι χριστιανοί προσκυνητές είχαν ως στόχο ζωής και ένδειξη λατρείας τη μετάβαση στους Άγιους τόπους. Στο ταξίδι τους αυτό έπρεπε να υπομείνουν όλες τις κακουχίες στερούμενοι ακόμα και βασικά αγαθά όπως η τροφή και το νερό.

Σήμερα έχουν αλλάξει ριζικά τα δεδομένα των μετακινήσεων των πιστών και οι συνθήκες υπό τις οποίες γίνονται τα ταξίδια. Υπάρχει μία μετατόπιση του στόχου θέτοντας το προσκύνημα και την επαφή με το θείο σε δευτερεύοντα ρόλο ενώ η βαρύτητα γέρνει προς το ταξίδι καθαυτό. Έτσι έχει επικρατήσει ο πιστός να ονομάζεται θρησκευτικός τουρίστας σε αντιδιαστολή προς τον προσκυνητή ο οποίος δεν είχε άλλα ενδιαφέροντα πέραν της προσέγγισης με το θείο.

Ο θρησκευτικός τουρισμός είναι πλέον η μορφή του τουρισμού κατά τον οποίο οι συμμετέχοντες μετακινούνται «εν μέρει» για θρησκευτικούς λόγους και σπανίως αυτό αποτελεί το πρωταρχικό τους κίνητρο. Επίσης επικρατεί η άποψη πως ο θρησκευτικός τουρισμός είναι υποκατηγορία του πολιτιστικού και οι μετέχοντες στο προσκύνημα αφιερώνουν επιπλέον χρόνο για επισκέψεις σε τουριστικά αξιοθέατα και εμπορικούς σταθμούς. Έτσι ανάμεσα στον προσκυνητή και στον τουρίστα βρίσκεται και μία τρίτη κατηγορία με ποικίλα χαρακτηριστικά, αυτή του θρησκευτικού τουρίστα. Αυτή η τρίτη κατηγορία ταξιδεύει εν μέρει για θρησκευτικούς λόγους αλλά δεν απαλλάσσεται από τις ανθρώπινες συνήθειες και ανέσεις ούτε αντιμετωπίζει τις κακουχίες του παρελθόντος. Αντιθέτως περιβάλλεται από άλλους συνταξιδιώτες-τουρίστες καθώς και ξεναγούς-μεταφραστές και απολαμβάνει το ταξίδι με όλες του τις ανέσεις όπως πολυτελή ξενοδοχεία, συγκεντρώσεις για γεύματα και διασκέδαση, αγορές σε εμπορικά καταστήματα χάνοντας έτσι τον πραγματικό πνευματικό του στόχο που είναι η επαφή με το θείο.

Έτσι τυπικά μόνο διατηρεί το ταξίδι την ονομασία προσκύνημα διότι ο προσκυνητής έχει μετατραπεί πλέον σε τουρίστα φέροντας όλα τα χαρακτηριστικά αυτού. Η ευμάθεια, οι ανέσεις, το κοσμοπολίτικο περιβάλλον των ταξιδιών και της διαμονής σε πολυτελή ξενοδοχεία, οι φωτογραφικές μηχανές και οι κάμερες που συνοδεύουν πολλούς ταξιδιώτες, η εμπορευματοποίηση των ιερών αντικειμένων, οι ανάγκες για καταλύματα, γεύματα, οργανωμένες εκδηλώσεις κ.λπ. αφαιρούν από το προσκύνημα το στοιχείο της πνευματικότητας και το περιορίζουν στο τουριστικό στοιχείο.

Τρανταχτό παράδειγμα αποτελούν τα ταξίδια στο Βατικανό όπου εστιάζονται πλέον σε δύο σημεία, στην συνάντηση με τον Πάπα και στην ομαδική επίσκεψη (υπό την μορφή διασκέδασης) σε διάφορες εκκλησίες και αξιοθέατα. Έτσι ο θρησκευτικός τουρίστας αφού εκπληρώσει τις θρησκευτικές του υποχρεώσεις, απαλλαγμένος πλέον από αυτό το καθήκον, συμπεριφέρεται ως κοινός τουρίστας και δίνει προτεραιότητα στη διασκέδαση, στα γεύματα, στην απαθανάτιση των όμορφων στιγμών μέσω της φωτογράφισης και στην αγορά ενθυμίων και δώρων. Υποστηρίζεται λοιπόν η άποψη πως « ο θρησκευτικός τουρίστας είναι κατά το ήμισυ προσκυνητής και κατά το ήμισυ τουρίστας».

Βέβαια αξίζει να αναφερθεί πως οι χριστιανοί είναι ανεκτικοί στην ιδέα του θρησκευτικού τουρισμού ως μέσω διασκέδασης κινούμενοι σαφώς από οικονομικά κίνητρα (τεράστια οικονομικά έσοδα), στον αντίποδα όμως υπάρχουν θρησκείες που καταδικάζουν τέτοιες συμπεριφορές. Για παράδειγμα, στο Ισλάμ ο όρος θρησκευτικός τουρισμός είναι απαράδεκτος και επικρίνεται ιδιαίτερα. Το προσκύνημα σε ιερούς τόπους εξακολουθεί να είναι καθήκον του πιστού, ο οποίος πρέπει να προσέρχεται με ευλάβεια ενώ επικρατεί μονάχα το πνευματικό στοιχείο. (Π. Μοίρα, 2003)

1.4 Προσκυνηματικές περιηγήσεις στην Ελλάδα

Τα μνημεία της ελληνικής Ορθοδοξίας είναι αναπόσπαστο τμήμα της εθνικής κληρονομιάς και αποτελούν αξιόλογο πόλο έλξης επισκεπτών. Οι βυζαντινές και μεταβυζαντινές εκκλησίες στις πόλεις και στα χωριά, οι επιβλητικοί καθεδρικοί ναοί, τα ξωκλήσια και τα προσκυνήματα της υπαίθρου, τα μοναστήρια, τα μετόχια και οι σκήτες, η μοναδική μοναστική πολιτεία του Αγίου Όρους με την αξιόλογη αγιογράφισή της, με ψηφιδωτά, τοιχογραφίες και εικόνες, μαρτυρούν την επίμονη προσήλωση στις παραδόσεις και στην στενή και μακραίωνη διασύνδεση της τέχνης με την θρησκευτική λατρεία. Οι ευσεβείς περιηγητές, οι φιλέρευνοι τουρίστες αλλά και θαυμαστές της βυζαντινής τέχνης βρίσκουν τους δρόμους της επαφής με την πνευματικότητα της Ορθοδοξίας⁸.

Άλλωστε, η ορθοδοξία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ελληνική ιστορία αλλά και την εξέλιξη της ελληνικής κοινωνίας. Ο προσκυνητής – τουρίστας μέσα από τις διαδρομές και τα ταξίδια του στους θρησκευτικούς προορισμούς της χώρας μας θα έχει την δυνατότητα να θαυμάσει όλο το μεγαλείο της πολιτιστικής – ιστορικής κληρονομιάς. Δεν υπάρχει γωνιά της Ελλάδας που να μην είναι στολισμένη με αξιοθαύμαστα μνημεία θρησκευτικής αξίας.

Κεφάλαιο 2⁰

Χαρακτηριστικά του θρησκευτικού τουρισμού ως τουριστικό προϊόν

⁸Πηγή: <http://www.eu2003.gr/gr/cat/155/>

Ο θρησκευτικός τουρισμός έχει επανειλημμένα χαρακτηριστεί ως παρακλάδι του πολιτιστικού τουρισμού. Ως εκ τούτου παρουσιάζει όλα τα χαρακτηριστικά των τουριστικών προϊόντων όπως η αύξηση ή αντίστοιχα μείωση της ζήτησης, η εποχικότητα της ζήτησης, τα αυξημένα κέρδη, η αύξηση των εργασιακών ευκαιριών κ.ά. Το σημαντικότερο από τα χαρακτηριστικά ή αλλιώς από τις επιπτώσεις του είναι η ανάπτυξη που επιφέρει στους τουριστικούς προορισμούς στην οικονομία και σε ότι αυτό συνεπάγεται.

2.1 Θρησκευτικός τουρισμός και τουριστική ανάπτυξη

Ο θρησκευτικός τουρισμός (ως ένα είδος εναλλακτικού τουρισμού) παρουσιάζει όλα τα τυπικά χαρακτηριστικά του τουρισμού και δρα άμεσα στην οικονομία και στην ανάπτυξη των τουριστικών προορισμών.(Σ. Πολύζος,2002) Έτσι, ο θρησκευτικός τουρίστας, αφού ολοκληρώσει την αποστολή του ως πιστός επανέρχεται στις τυπικές συμπεριφορές του απλού τουρίστα αναζητώντας πλέον τη διασκέδαση σε καταλύματα, κέντρα διασκέδασης, εστιατόρια κ.ά.(B.Vukonic, 1996). Με άλλα λόγια, ο θρησκευτικός τουρίστας εκτός από την ικανοποίηση του θρησκευτικού συναισθήματος αποβλέπει στην ικανοποίηση καταναλωτικών του αναγκών οι οποίες μάλιστα στη σημερινή εποχή παίρνουν πρωτεύοντα ρόλο⁹.

Οι οικονομικές διαστάσεις που έχει εκλάβει το φαινόμενο του θρησκευτικού τουρισμού, καθώς και οι δυνατότητες που προσφέρονται στους τόπους υποδοχής, έχουν απασχολήσει έντονα τον τουριστικό κλάδο καθώς και διάφορες οργανώσεις και ενώσεις όπως η UNESCO κ.ά. (Π. Μοίρα-Μυλωνοπούλου 2000, Π. Λύτρας 2001). Τα κράτη προκειμένου να αυξήσουν την επισκεψιμότητα και να αναδείξουν τους τόπους

⁹Πηγή: <http://www.stagonnews.gr/idikes-ke-enallaktikes-morfes-tourismou-thriskoftikos-tourismos/>

τους εκμεταλλεύονται τα διάφορα προγράμματα της Ε.Ε ενώ παράλληλα με την αφορμή των θρησκευτικών εορτών οργανώνουν διάφορες εκδηλώσεις.

Παρατηρείται λοιπόν μία σύνδεση της θρησκείας με το πολιτιστικό, ιστορικό και φυσικό στοιχείο μέσω της εκμετάλλευσης κάθε δυνατού πόρου και με στόχο την αύξηση του καταναλωτικού ενδιαφέροντος για τους θρησκευτικούς προορισμούς. Τα οφέλη αυτής της μεθόδου είναι πλείστα διότι οι πιστοί, όπως ήδη αναφέρθηκε, έχουν όλες τις καταναλωτικές συνήθειες του μέσου τουρίστα.

Ιδιαίτερη ανάπτυξη παρατηρείται επίσης και στον εργασιακό τομέα εφόσον στις περιοχές αυτές, με την αύξηση του τουρισμού, υπάρχει και αντίστοιχη αύξηση των επαγγελματικών ευκαιριών σε κλάδους όπως τα τουριστικά, τα ξενοδοχειακά, στις πωλήσεις, στις αεροπορικές και ακτοπλοϊκές εταιρίες, σε εστιατόρια και καφέ κ.ά. Ακολούθως με το τεράστιο οικονομικό ενδιαφέρον που έχει επιφέρει ο θρησκευτικός τουρισμός, αυτό έχει οδηγήσει στη δημιουργία ειδικών τουριστικών γραφείων που εξειδικεύονται σε αυτόν τον τομέα και διοργανώνουν τακτικές εκδρομές σε προορισμούς με θρησκευτικό ενδιαφέρον.

Μέσω της συνύπαρξης του προσκυνηματικού με το τουριστικό στοιχείο έχει αλλοιωθεί ο θρησκευτικός χαρακτήρας των εκδηλώσεων καθώς και η ταπεινότητα που απαιτούσε η περίπτωση. (Μοίρα Μυλωνοπούλου 2000, Λύτρας 2001). Έτσι, παρατηρείται η εμπορευματοποίηση των θρησκευτικών συμβάντων και συχνά τα θρησκευτικά δρώμενα χάνουν τη θρησκευτική τους σημασία και αίγλη λόγω του τουρισμού, διότι ακόμα και όταν πραγματοποιούνται αυθεντικά δεν προκαλούν την απαιτούμενη θρησκευτική κατανύξη στους θεατές/τουρίστες, ούτε όμως και στον τοπικό πληθυσμό, ο οποίος αποτελεί το φορέα της θρησκευτικής παράδοσης της περιοχής. Όλα αυτά βέβαια, πρέπει να σημειωθεί πως γίνονται υπό την ανοχή της

χριστιανικής εκκλησίας η οποία υπέκυψε προς χάριν της οικονομικής ανάπτυξης και ευμάρειας.

Μια διάκριση που μπορεί να γίνει στον θρησκευτικό τουρισμό και έχει μεγάλη σημασία για την οικονομική ανάπτυξη, αφορά το χρόνο παραμονής του τουρίστα στην περιοχή προορισμού. Έτσι, με το κριτήριο του χρόνου της παραμονής διακρίνουμε τον βραχυπρόθεσμο θρησκευτικό τουρισμό χωρίς διανυκτέρευση και τον μακροπρόθεσμο τουρισμό, με διανυκτέρευση τουλάχιστον 1-2 ημερών (G. Rinschede, 1992). Ο βραχυπρόθεσμος θρησκευτικός τουρισμός διακρίνεται από το ταξίδι των μικρών αποστάσεων. Ο στόχος του είναι η μετάβαση σε ένα θρησκευτικό κέντρο ή μνημείο με τοπική ή περιφερειακή σημασία για τη συμμετοχή σε θρησκευτικό εορτασμό, θρησκευτική διάσκεψη ή μια εκδήλωση. Ο μακροπρόθεσμος θρησκευτικός τουρισμός περιλαμβάνει τις επισκέψεις σε θρησκευτικά κέντρα και παραμονή στην περιοχή ή και σε κάποιο νησί για περισσότερες της μιας ημέρες και είναι αυτός στον οποίο παρατηρούνται και οι περισσότερες καταναλωτικές συνήθειες.

2.2 Η ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στην Ελλάδα

Η Ελλάδα αποτελεί έναν από τους πιο δημοφιλείς προορισμούς και μεγάλο τμήμα της αυξημένης τουριστικής της κίνησης οφείλεται στην επισκεψιμότητα σε θρησκευτικά μνημεία, εκκλησίες και μοναστήρια. Αποτελεί πόλο έλξης τόσο από αλλοδαπούς όσο και από εγχώριους τουρίστες και η αυξημένη ζήτηση παρουσιάζεται κυρίως τις περιόδους των εορτών των Χριστουγέννων και του Πάσχα ενώ και τις υπόλοιπες περιόδους θα λέγαμε πως υπάρχει αυξημένη σχετικά κινητικότητα. Σημαντικότερος λόγος της αυξημένης προσέλευσης θα λέγαμε πως είναι η

πολιτιστική της κληρονομιά σε θρησκευτικά κειμήλια σε όλους τους νομούς της χώρας.

Τα μνημεία της ελληνικής ορθόδοξης εκκλησίας, όπως βυζαντινές και οι μεταβυζαντινές εκκλησίες, καθεδρικοί ναοί, ξωκλήσια και τα μοναστήρια δείχνουν τη διασύνδεση της τέχνης με τη θρησκευτική λατρεία, είναι τμήμα της πολιτιστικής κληρονομιάς και αποτελούν αξιόλογο πόλο έλξης επισκεπτών (Μοίρα-Μυλωνοπούλου 2000, Σφακιανάκης 2000, Λύτρας 2001). Όπως σε όλο το δυτικό κόσμο, έτσι και στην Ελλάδα ο προσκυνητής αποτελεί έναν ειδικό στόχο της τουριστικής βιομηχανίας, αφού υπολογίζεται ότι μόνο οι εγχώριοι τουρίστες επισκέπτες θρησκευτικών μνημείων υπερβαίνουν τις 300.000 κάθε χρόνο¹⁰.

Η συμβολή του θρησκευτικού τουρισμού στην ανάπτυξη της οικονομίας στην Ελλάδα και κυρίως στην περιφέρεια είναι ιδιαίτερα σημαντική. Επισκέψεις σε θρησκευτικούς χώρους και ναούς, εκδρομές με αφορμή κάποιες μεγάλες θρησκευτικές εορτές καθώς και διάφορες εκδηλώσεις διοργανώνονται καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου από τις ενορίες, τις μητροπόλεις καθώς και από τα ιδιωτικά τουριστικά γραφεία που εξειδικεύονται σε αυτόν τον τομέα. Τα θρησκευτικά μνημεία βρίσκονται διεσπαρμένα σε όλους τους νομούς της χώρας και κατά συνέπεια, οι ροές του θρησκευτικού τουρισμού έχουν τον προσανατολισμό «κέντρο προς περιφέρεια» ή είναι κυρίως «μητροπολιτικής προέλευσης». Η μεγάλη χωρική διασπορά των θρησκευτικών μνημείων βοηθά στην ανάπτυξη του τουρισμού σε πολλά μέρη της χώρας καθώς και στα νησιά, ως περιφερειακή οικονομική δραστηριότητα, και ιδιαίτερα στην οικονομική ανάπτυξη των λιγότερο αναπτυγμένων και μειονεκτικών περιοχών που μέχρι πρότινος δεν είχαν βιώσει καθόλου τουριστική ανάπτυξη (Polyzos & Arabatzis, 2006).

¹⁰Πηγή: <http://ikee.lib.auth.gr/record/129163/files/GRI-2012-8620.pdf>

Ο τρόπος με τον οποίο η κάθε μορφή τουρισμού συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη των προορισμών – πόλων έλξης βρίσκεται σε συνάρτηση και με άλλους παράγοντες. Οι κυριότεροι από τους παράγοντες αυτούς είναι οι εξής:

- Η ημερήσια δαπάνη κατανάλωσης των τουριστών.
- Η περίοδος παραμονής των τουριστών στον προορισμό.
- Οι τιμές των περιφερειακών πολλαπλασιαστών της συγκεκριμένης περιοχής.

Γενική τάση αποτελεί η αύξηση της καταναλωτικής δαπάνης των θρησκευτικών τουριστών κάτι που οφείλεται κυρίως στην εν μέρη μετατροπή του θρησκευτικού τουρισμού από προσκυνηματικό σε πολιτιστικό. Σχετικά με την περίοδο παραμονής στους τόπους προορισμού πρέπει να λεχθεί πως και εδώ παρουσιάζεται αυξητική τάση σε συνάρτηση βέβαια με τις υποδομές του κάθε τόπου, την προσφορά σε μορφές διασκέδασης καθώς και την ταυτόχρονη ύπαρξη άλλων πολιτιστικών μνημείων και τουριστικών ενδιαφερόντων προορισμών. Τέλος, αναφορικά με τους περιφερειακούς πολλαπλασιαστές, οι τιμές τους εξαρτώνται από τις δυνατότητες κάθε περιοχής να καλύψει από την εγχώρια παραγωγή καθώς και από το ανθρώπινο δυναμικό της όλες τις τουριστικές καταναλωτικές δαπάνες σε προϊόντα και υπηρεσίες και να περιορίσει όσο το δυνατόν την εισαγωγή τους από άλλες περιφέρειες (S. Polyzos & L. Sdrolas, 2006).

2.3 Οι επιρροές της ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού

Η ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού σε μία χώρα αποτελεί επένδυση για την ίδια καθώς μπορεί να αλλάξει ριζικά τόσο ο τομέας του τουρισμού όσο και οι περαιτέρω τομείς που σχετίζονται με αυτόν. Η δημιουργία κινήτρων για αύξηση της επισκεψιμότητας μπορεί να επιφέρει τεράστια οφέλη και να επιμηκύνει την

τουριστική περίοδο καθώς και να μονιμοποιήσει την κινητικότητα ανάλογα με τις προσφερόμενες τουριστικές και πολιτισμικές παροχές.

Ένας όρος που έχει επικρατήσει τα τελευταία χρόνια είναι ο «θεματικός τουρισμός». Ο θεματικός τουρισμός υπόσχεται να προσφέρει εξειδικευμένες και μοναδικές υπηρεσίες στον καταναλωτή – ταξιδιώτη. Η προσπάθεια των χωρών προς την ανάπτυξη του στρέφεται κυρίως προς την ταυτόχρονη αξιοποίηση όλων των πόρων όπως η πολιτιστική κληρονομιά και το φυσικό περιβάλλον.

Η σημαντικότερη εκ των επιρροών του θρησκευτικού τουρισμού είναι η θετική επίδραση στις οικονομίες των προορισμών θρησκευτικού ενδιαφέροντος. Ο τουρίστας, είτε ο αμιγώς προσκυνητής είτε ο απλός, έχει την τάση να συνδυάζει το ταξίδι του με την προσωπική ικανοποίηση η οποία πέρα από το πνευματικό κομμάτι εμπεριέχει και το πολιτιστικό. Έτσι μετά την ολοκλήρωση των δραστηριοτήτων που απαιτεί η πίστη του θα προσφύγει στις συνηθισμένες καταναλωτικές του συνήθειες και ο ταξίδι θα πάρει την μορφή των οικονομικών συναλλαγών που αυτές συνεπάγονται. Από τη σύλληψη της ιδέας του ταξιδιού με την προσφυγή στο τουριστικό γραφείο μέχρι και την παραμονή του στο ξενοδοχείο, την κάλυψη των διατροφικών αναγκών καθώς και την αναχώρησή του ο θρησκευτικός τουρίστας προσφεύγει σε πλείστες οικονομικές συναλλαγές και συμβάλλει τοιουτρόπως στην λειτουργία του τουριστικού μηχανισμού.

Συνοπτικά, ο θρησκευτικός τουρισμός αξιοποιεί στο έπακρο κάθε μέσο όπως τα μνημεία θρησκευτικού ενδιαφέροντος αλλά και κάθε άλλο πολιτιστικό μνημείο. Για την περαιτέρω ανάπτυξή του σε έναν τόπο, πέρα από την πολιτιστική του κληρονομιά χρειάζονται και οι κατάλληλες υποδομές προκειμένου να μπορέσουν να φιλοξενήσουν αυτό του τουριστικό ρεύμα μετακίνησης. Απαραίτητα λοιπόν στοιχεία κρίνονται το φυσικό περιβάλλον, το κλίμα του τόπου, η κουλτούρα των κατοίκων και η φιλοξενία

καθώς και το επαρκές συγκοινωνιακό δίκτυο προκειμένου να διευκολυνθεί η πρόσβαση¹¹.

Τέλος οι λόγοι όπου οι κρατικοί και τοπικοί φορείς επιλέγουν να επενδύσουν στον θρησκευτικό-θεματικό τουρισμό είναι κυρίως οικονομικοί. Έχει αποδειχθεί ότι οι τουρίστες ειδικών ενδιαφερόντων ξοδεύουν περισσότερα χρήματα σε σχέση με τους κοινούς τουρίστες οι οποίοι ως επί τω πλείστων ταξιδεύουν κυρίως με φθηνά ομαδικά πακέτα διακοπών. Έτσι τα οικονομικά οφέλη του θρησκευτικού τουρισμού καταλήγουν να είναι πολλαπλάσια του κλασσικού συμπαρασύροντας και τους υπόλοιπους κλάδους όπως τον εργασιακό. (Π. Μοίρα & Α. Παράσχη, 2015)

2.4 Η ζήτηση του θρησκευτικού τουρισμού

Ως τουριστική ζήτηση θεωρείται η επιθυμία αγοράς τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών σε σύγκριση με την προσφορά τους σε δεδομένο τόπο και χρόνο. Οι τουρίστες συνυπολογίζοντας το εισόδημά τους, τον ελεύθερο χρόνο καθώς και τα έξοδα που απαιτούνται για κάθε προορισμό αποφασίζουν ποια μέρη θα επισκεφθούν, ποια χρονική περίοδο και για πόσο διάστημα. Άλλοι παράγοντες που επηρεάζουν τις αποφάσεις των τουριστών είναι η ηλικία τους, τα κοινωνικά και περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά των χωρών προορισμού, το επίπεδο τιμών κ.ά.

Εκτός από τα χαρακτηριστικά και τις επιθυμίες των τουριστών, η ζήτηση εξαρτάται και από την προσφορά των τόπων προορισμού. Συγκεκριμένα ένα μέρος όπου μπορεί να καλύψει ταυτόχρονα τις ανάγκες διαφορετικών ομάδων τουριστών συνδυάζοντας για παράδειγμα πολιτιστικά και περιβαλλοντικά αξιοθέατα με διασκέδαση θα έχει μεγαλύτερη επισκεψιμότητα από κάποιο άλλο που προσφέρεται αποκλειστικά για διασκέδαση ή για μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες.

¹¹Πηγή: http://www.gnto.gov.gr/sites/default/files/files_basic_pages/meleti_B_fasi_sterea_thessalia.pdf

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά εμφανίζονται και στην ζήτηση του θρησκευτικού τουρισμού. Ο θρησκευτικός τουρισμός, ως παρακλάδι του πολιτισμικού τουρισμού, δεν θα μπορούσε να απέχει από τα γενικά δεδομένα της ζήτησης. Ειδικότερα με την χαλάρωση των θρησκευτικών αντιλήψεων παγκοσμίως καθώς και την αποδοχή της διαφορετικότητας, ο θρησκευτικός τουρισμός έχει πάψει να εξαρτάται από την πίστη και αφοσίωση των προσκυνητών και αντιμετωπίζεται ως πολιτιστικό προϊόν.

Παρατηρείται λοιπόν πως ενώ παλαιότερα τα μέρη με έντονο θρησκευτικό ενδιαφέρον και μεγάλη αφοσίωση στο θείο είχαν μεγαλύτερη ζήτηση από τουρίστες – πιστούς σήμερα αυτό έχει αντιστραφεί. Έτσι τα μέρη με «χαλαρές» θρησκευτικές πεποιθήσεις όπου προσφέρουν παράλληλα και άλλα τουριστικά προϊόντα όπως η διασκέδαση έχουν μεγαλύτερη επισκεψιμότητα.

Άλλες σημαντικές μεταβολές στη ζήτηση του θρησκευτικού τουρισμού είναι η εποχικότητα και η ηλικία των τουριστών. Στο παρελθόν η μεγαλύτερη επισκεψιμότητα, στους προορισμούς με θρησκευτικό ενδιαφέρον, παρατηρούνταν κατά τη διάρκεια των θρησκευτικών εορτών και κυρίων από πιστούς μεγάλης ηλικιακής ομάδας. Σήμερα με την ταυτόχρονη προσφορά και άλλων τουριστικών υπηρεσιών έχει σχεδόν απαλειφθεί ή μετατοπιστεί η εποχικότητα ενώ και το ηλικιακό φάσμα συμπεριλαμβάνει και τουρίστες νεαρής ηλικίας. (Μ. Πολυχρονοπούλου, 2008)

Κεφάλαιο 3⁰

Η συμβολή του θρησκευτικού τουρισμού στην ανάπτυξη της οικονομίας της Ελλάδας

Όπως όλες οι μορφές τουρισμού, έτσι και ο θρησκευτικός τουρισμός επηρεάζει την ανάπτυξη και την οικονομία των περιοχών επίσκεψης ή τουριστικών περιοχών (Πολύζος 2002). Πλέον, ο θρησκευτικός τουρίστας μετά την εκπλήρωση των θρησκευτικών του καθηκόντων συμπεριφέρεται ως τυπικός καταναλωτής - τουρίστας, υπό την έννοια ότι έχει ανάγκη για κατάλυμα, γεύματα, αγορά τοπικών ενθυμίων ή άλλων προϊόντων κ.λπ. (Vukonic 1996). Με άλλα λόγια, ο θρησκευτικός τουρίστας εκτός από την ικανοποίηση του θρησκευτικού συναισθήματος αποβλέπει στην ικανοποίηση καταναλωτικών του αναγκών¹².

Η οικονομική διάσταση του θρησκευτικού τουρισμού και οι δυνατότητες που παρέχει για την ανάπτυξη ορισμένων περιοχών, έχει απασχολήσει έντονα τις εθνικές τουριστικές πολιτικές και πολλούς οργανισμούς ή ενώσεις όπως UNESCO, η Ευρωπαϊκή Ένωση, κ.λπ. (Μοίρα-Μυλωνοπούλου 2000, Λύτρας 2001). Πολλά κράτη αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και εκπονούν προγράμματα με στόχο την αύξηση του μεγέθους του θρησκευτικού τουρισμού, αναδεικνύοντας και προβάλλοντας θρησκευτικές εορτές και εκδηλώσεις. Στις περισσότερες των περιπτώσεων αυτών επιδιώκεται μια σύνδεση του θρησκευτικού μετοπολιτιστικό, το καλλιτεχνικό, το ιστορικό και το φυσικό στοιχείο, με στόχο την αύξηση της ελκυστικότητας των θρησκευτικών προορισμών¹³.

Η οικονομική αξιοποίηση του θρησκευτικού τουρισμού επιφέρει πολλαπλασιαστικά οφέλη για την περιοχή υποδοχής, αφού όπως προαναφέρθηκε, οι επισκέπτες είναι

¹²Πηγή : http://www.prd.uth.gr/uploads/discussion_papers/2010/uth-prd-dp-2010-09_gr.pdf

¹³Πηγή: <https://fonien.gr/oi-dynatότητες-kai-oi-proοπτικές-ανάπ/>

καταναλωτές τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών. Έτσι, σε πολλές περιπτώσεις στους προορισμούς του θρησκευτικού τουρισμού απασχολείται ένας μεγάλος αριθμός επαγγελματιών, όπως τουριστικοί πράκτορες, αεροπορικές εταιρείες, ξενοδόχοι, μικροπωλητές αντικειμένων με θρησκευτικό περιεχόμενο ή αναφορές κ.λπ. Η αύξηση του μεγέθους του θρησκευτικού τουρισμού και του οικονομικού ενδιαφέροντος που προκαλεί, οδήγησε στη δημιουργία ειδικών ιδιωτικών ή δημόσιων γραφείων, τα οποία εξειδικεύονται στο θρησκευτικό τουρισμό με στόχο τη διοργάνωση ταξιδιών σε περιοχές με έντονο θρησκευτικό ενδιαφέρον.

Σήμερα, σε πολλές περιπτώσεις η συνύπαρξη του προσκυνηματικού και του τουριστικού στοιχείου αλλοιώνει τον χαρακτήρα της θρησκευτικής εκδήλωσης (Μοίρα Μυλωνοπούλου 2000, Λύτρας 2001). Έτσι, υπάρχει ο κίνδυνος της εμπορευματοποίησης των θρησκευτικών συμβάντων και συχνά τα θρησκευτικά δρώμενα χάνουν τη θρησκευτική τους σημασία λόγω του τουρισμού, διότι ακόμα και όταν πραγματοποιούνται αυθεντικά δεν προκαλούν την απαιτούμενη θρησκευτική κατάνυξη στους θεατές / τουρίστες, ούτε όμως και στον τοπικό πληθυσμό, ο οποίος αποτελεί το φορέα της θρησκευτικής παράδοσης της περιοχής.

Για ορισμένες θρησκείες όπως το Ισλάμ, ο όρος «θρησκευτικός τουρισμός» δεν είναι αποδεκτός, αφού το προσκύνημα αποτελεί καθήκον του πιστού, κυριαρχεί το πνευματικό στοιχείο και εκλείπει η καταναλωτική συμπεριφορά. Αντίθετα, στη Χριστιανική Εκκλησία υπάρχει μεγαλύτερη ανοχή στον ορισμό του θρησκευτικού τουρισμού, γιατί το φαινόμενο είναι ισχυρό και έχει αποκτήσει μεγάλες οικονομικές διαστάσεις.

Μια διάκριση που μπορεί να γίνει στον θρησκευτικό τουρισμό και έχει μεγάλη σημασία για την οικονομική ανάπτυξη, αφορά το χρόνο παραμονής του τουρίστα στην περιοχή προορισμού. Έτσι, με το κριτήριο του χρόνου της παραμονής

διακρίνουμε τον βραχυπρόθεσμο θρησκευτικό τουρισμό χωρίς διανυκτέρευση και τον μακροπρόθεσμο τουρισμό, με διανυκτέρευση τουλάχιστον 1-2 ημερών (Rinschede 1992). Ο βραχυπρόθεσμος θρησκευτικός τουρισμός διακρίνεται από το χωρικά περιορισμένο ταξίδι πέρα από τις σύντομες αποστάσεις. Ο στόχος του είναι η μετάβαση σε ένα θρησκευτικό κέντρο με τοπική ή περιφερειακή σημασία για τη συμμετοχή σε θρησκευτικό εορτασμό, θρησκευτική διάσκεψη ή μια εκδήλωση. Ο μακροπρόθεσμος θρησκευτικός τουρισμός περιλαμβάνει τις επισκέψεις σε θρησκευτικά κέντρα και παραμονή στην περιοχή για περισσότερες της μιας ημέρες.

Στην Ελλάδα, ο θρησκευτικός τουρισμός σήμερα αποτελεί σημαντικό τμήμα της τουριστικής κίνησης και αφορά την επίσκεψη σε θρησκευτικούς τόπους λατρείας, όπως μοναστήρια και εκκλησίες. Ένα μεγάλο μέρος των εγχώριων και αλλοδαπών τουριστών στην Ελλάδα έχουν ως αποκλειστικό ή συμπληρωματικό προορισμό περιοχές με θρησκευτικούς ή πολιτιστικούς πόρους. Όλοι οι νομοί της χώρας κατέχουν κειμηλιακούς θησαυρούς, με αποτέλεσμα να καθίστανται τουριστικά ελκυστικοί για μεγάλο αριθμό τουριστών. Τα μνημεία της ελληνικής ορθόδοξης εκκλησίας, όπως βυζαντινές και οι μεταβυζαντινές εκκλησίες, καθεδρικοί ναοί, ξωκλήσια και τα μοναστήρια δείχνουν τη διασύνδεση της τέχνης με τη θρησκευτική λατρεία, είναι τμήματης πολιτιστικής κληρονομιάς και αποτελούν αξιόλογο πόλο έλξης επισκεπτών (Μοίρα-Μυλωνοπούλου 2000, Σφακιανάκης 2000, Λύτρας 2001).

Όπως σε όλο το δυτικό κόσμο, έτσι και στην Ελλάδα ο προσκυνητής αποτελεί έναν ειδικό στόχο της τουριστικής βιομηχανίας, αφού υπολογίζεται ότι μόνο οι εγχώριοι τουρίστες επισκέπτες θρησκευτικών μνημείων υπερβαίνουν τις 300.000 κάθε χρόνο. Με κέντρο τις Μητροπόλεις, τις μεγάλες ενορίες της μεγάλων πόλων αλλά και διάφορες θρησκευτικές οργανώσεις, διοργανώνονται επισκέψεις σε θρησκευτικούς τόπους, είτε με αφορμή κάποια θρησκευτική εορτή, εκδήλωση ή τελετή, είτε όχι.

Η συμβολή του θρησκευτικού τουρισμού στην περιφερειακή ανάπτυξη στην Ελλάδα μπορεί να είναι ιδιαίτερα σημαντική. Τα θρησκευτικά μνημεία βρίσκονται διεσπαρμένα σε όλους τους νομούς της χώρας και κατά συνέπεια, οι ροές του θρησκευτικού τουρισμού έχουν τον προσανατολισμό «κέντρο προς περιφέρεια» ή είναι κυρίως «μητροπολιτικής προέλευσης». Η μεγάλη χωρική διασπορά των θρησκευτικών μνημείων βοηθά στην ισόρροπη ανάπτυξη του τουρισμού ως περιφερειακή οικονομική δραστηριότητα και την οικονομική ανάπτυξη των λιγότερο αναπτυγμένων και μειονεκτικών περιοχών (Polyzos and Arabatzis 2006).

Ο βαθμός που κάθε μορφή τουρισμού συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη της περιοχής προορισμού, συναρτάται με ορισμένους βασικούς παράγοντες. Οι τρεις βασικότεροι εξ αυτών είναι: (α) το ύψος της ημερήσιας καταναλωτικής δαπάνης κάθε τουρίστα, (β) η χρονική περίοδος παραμονής του τουρίστα στην περιοχή προορισμού και (γ) τις τιμές των περιφερειακών πολλαπλασιαστών της εν λόγω περιοχής. Πλέον, ο θρησκευτικός τουρίστας στο σύγχρονο κόσμο συμπεριφέρεται ως καταναλωτής και η καταναλωτική του δαπάνη συνεχώς αυξάνεται. Αναφορικά με την περίοδο παραμονής του στην περιοχή προορισμού, και αυτή συνεχώς αυξάνεται και εξαρτάται από την ύπαρξη της απαραίτητης υποδομής, το γενικότερο περιβάλλον και τη συμπληρωματική λειτουργία του θρησκευτικού τουρισμού με άλλες μορφές τουρισμού.

Τέλος, αναφορικά με τους περιφερειακούς πολλαπλασιαστές, οι τιμές τους εξαρτώνται από τις δυνατότητες κάθε περιοχής να καλύψει από την εγχώρια παραγωγή όλες τις τουριστικές καταναλωτικές δαπάνες σε προϊόντα και υπηρεσίες και να περιορίσει όσο το δυνατόν την εισαγωγή τους από άλλες περιφέρειες (Polyzos and Sdrolias 2006, Polyzos 2006)¹⁴.

¹⁴Πηγή: http://www.prd.uth.gr/uploads/discussion_papers/2017/uth-prd-dp-2017-01_gr.pdf

Γενικά η περαιτέρω ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού μπορεί να αλλάξει την υπάρχουσα κατάσταση του τουριστικού τομέα στη χώρα, να εμπλουτίσει τα υπάρχοντα κίνητρα για επίσκεψη των τουριστικών περιοχών, να επιμηκύνει την τουριστική περίοδο και να συνεισφέρει στη διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος. Τα τελευταία χρόνια προωθείται η ανάπτυξη του λεγόμενου θεματικού τουρισμού, που συνδέει και αξιοποιεί για βελτίωση της τουριστικής ελκυστικότητας των περιοχών την πολιτιστική κληρονομιά του παρελθόντος, το φυσικό περιβάλλον και τις σύγχρονες οικονομικές και άλλες δυνατότητες του τόπου.

3.1 Κρατική Πρωτοβουλία - Δραστηριότητα

Ο ρόλος του κράτους στην ελεγχόμενη ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας είναι ιδιαίτερα σημαντικός. Όσο αφορά μάλιστα στη δημιουργία προϋποθέσεων και υποδομών για την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, η παρουσία της κρατικής πρωτοβουλίας είναι καταλυτική¹⁵. Με συστηματική παρακολούθηση της διαρκώς αυξανόμενης ζήτησης για εναλλακτικές μορφές τουρισμού δίνεται η δυνατότητα στον κρατικό φορέα να επαναπροσδιορίσει την τουριστική του πολιτική και να ξεπεράσει σοβαρά προβλήματα που αντιμετωπίζει η τουριστική οικονομία με σωστό προγραμματισμό και καθορισμό στόχων¹⁶.

Οι καθαρά τουριστικές χώρες που στήριξαν την ανάπτυξή τους στο πρότυπο του μαζικού οργανωμένου τουρισμού, άργησαν να αναπτύξουν τις ειδικές μορφές, η οποία τελικά ανάπτυξη συνδέθηκε σε αυτές τις χώρες με τον κορεσμό του μαζικού τουρισμού διακοπών. Αντίθετα στις χώρες όπου ο τουρισμός δεν είναι κυρίαρχος

¹⁵Πηγή:

http://repository.library.teimes.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/1859/dikseo_0860.pdf?sequence=1

¹⁶Πηγή: <http://nefeli.lib.teicrete.gr/browse/sdo/tour/2012/KritikosGiannis/attached-document-1340621019-39671-16416/Kritikos2012.pdf>

αλλά ένας από τους βασικούς τομείς παραγωγικότητας, οι ειδικές μορφές έχουν αναπτυχθεί εδώ και αρκετά χρόνια καθώς στις χώρες αυτές δεν καλλιεργείται μόνο το πρότυπο «ήλιος και θάλασσα».

Πρόγραμμα ανάπτυξης του συνόλου των ειδικών μορφών τουρισμού δεν έχει υπάρξει σε καμία χώρα. Ο προγραμματισμός αφορούσε συνήθως κάποιες ειδικές μορφές που θεωρήθηκαν σε επίπεδο εθνικής τουριστικής πολιτικής προσοδοφόρες ή ανταποκρινόμενες σε ώριμα αιτήματα κοινωνικών ομάδων. Σε πολλές περιπτώσεις ο προγραμματισμός ξεκίνησε σε τοπικό επίπεδο σαν ναιμορφή ανάπτυξης που θα απέτρεπε την μετανάστευση. Συχνά επίσης, προγράμματα ειδικών μορφών, ξεκίνησαν από ιδιωτικές εταιρίες που στόχευαν στη βελτίωση και διερεύνηση της προσφοράς του κλασικού πακέτου του μαζικού, οργανωμένου τουρισμού με ειδικές μορφές που ανταποκρίνονται περισσότερο στη ζήτηση του σύγχρονου τουρίστα.

Στις περισσότερες περιπτώσεις οι ειδικές μορφές τουρισμού ανάμεσά τους και ο θρησκευτικός τουρισμός που προκρίθηκαν να αναπτυχθούν χαρακτηρίζονται από συμπληρωματικότητα στο ήδη υπάρχον πρότυπο του μαζικού τουρισμού, ενώ σε άλλες η ανάπτυξη τους ακολούθησε την πορεία του μαζικού τουρισμού απευθυνόμενη ουσιαστικά σε περισσότερο απαιτητικούς πελάτες.

Ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού έχει πραγματοποιήσει κατάκαιρους προσπάθειες με στόχο τη προώθηση και ανάπτυξη του Θρησκευτικού τουρισμού. Οι προσπάθειες αυτές έχουν δύο βασικές παραμέτρους. Η πρώτη αναφέρεται στην λειτουργία υποδομών και θέλγητρων που θα προκαλέσουν το ενδιαφέρον δυνητικών τουριστών ή και θα αντεπεξέλθουν στην υπάρχουσα ζήτηση ενώ παράλληλα θα θέσουν τις βάσεις για την ανάπτυξη της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Η δεύτερη παράμετρος είναι η σωστή προβολή αυτής της δραστηριοποίησης και των

αποτελεσμάτων αυτής της διαδικασίας, που θα προκαλέσει την εξέλιξη του φαινομένου προς την επιθυμητή κατεύθυνση¹⁷.

Μια άλλη δραστηριότητα του Ε.Ο.Τ είναι η πραγματοποίηση των διακρατικών συνεργασιών στον τομέα του Θρησκευτικού τουρισμού με χώρες όπως η Ρωσία, η Τουρκία, Αλβανία, Βουλγαρία, Πρώην Γιουγκοσλαβία. Στα πλαίσια της αναζήτησης και του προβληματισμού πάνω στο ζήτημα των ειδικών μορφών τουρισμού, ο Ε.Ο.Τ ανέθεσε την πραγματοποίηση μελέτης με τίτλο « Διερεύνηση σκοπιμότητας ίδρυσης ειδικών σχολών τουριστικής εκπαίδευσης (Αγροτικός τουρισμός, Ορεινός τουρισμός, Θρησκευτικός – Πολιτιστικός τουρισμός) ».

Η μελέτη πραγματοποιήθηκε από την Planet A. E – Integration Ε.Π.Ε τον Νοέμβριο του 1994. Η εκπόνηση της μελέτης αυτής ήταν μια ευκαιρία για καλύτερη προσέγγιση των ειδικών αυτών μορφών τουρισμού, ενώ τα συμπεράσματά της κατέδειξαν κενά, παραλείψεις και ανάγκες κυρίως σε επίπεδο ανθρώπινου δυναμικού, θέτοντας τα θεμέλια για σωστή και οργανωμένη ανάπτυξη.

Τέλος ο Ε.Ο.Τ έχει δημιουργήσει ιστοσελίδα στο διαδίκτυο στην οποία υπάρχει ξεχωριστή σελίδα για τον Θρησκευτικό τουρισμό όπου αναφέρονται μεταξύ άλλων τα εξής : « Τα μνημεία της ελληνικής ορθοδοξίας είναι αναπόσπαστο τμήμα της εθνικής κληρονομιάς και αποτελούν αξιόλογο πόλο έλξης επισκεπτών. Οι βυζαντινές και μεταβυζαντινές εκκλησίες, στις πόλεις και στα χωριά, οι επιβλητικοί καθεδρικοί ναοί, τα ξωκλήσια και τα προσκυνήματα της υπαίθρου, τα μοναστήρια, τα μετόχια και οι σκήτες, η μοναδική μοναστική πολιτεία του Αγίου Όρους, με την αξιόλογη εικονογράφησή τους, ψηφιδωτές τοιχογραφίες και εικόνες μαρτυρούν την επίμονη προσήλωση στις παραδόσεις και την στενή και μακραίωνη διασύνδεση της τέχνης με την θρησκευτική λατρεία. Οι ευσεβείς περιηγητές, οι φιλέρευνοι τουρίστες αλλά και

¹⁷Πηγή: <http://www.gnto.gov.gr>

θαυμαστές της βυζαντινής τέχνης θα βρουν, μέσα από πολιτιστικά οδοιπορικά στον ελληνικό χώρο, τους δρόμους της επαφής με την πνευματικότητα της ορθοδοξίας¹⁸.

Σε πολλές περιοχές θα συναντήσει κανείς κτίσματα και μνημεία λατρείας διαφορετικών δογμάτων και θρησκειών να συνυπάρχουν σε ένα διαρκή διάλογο, αποδεικνύοντας την πολύ – πολιτισμικότητα του ελληνικού χώρου ». Στην ίδια αυτή σελίδα υπάρχουν πληροφορίες για θρησκευτικά μνημεία ενώ οι πληροφορίες αυτές διατίθενται και στην αγγλική γλώσσα.

Σημαντική βέβαια έχει κριθεί και η προσφορά της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε πολλές από τις προσπάθειες που έχει καταβάλλει ο κρατικός φορέας στην Ελλάδα για την προώθηση του Θρησκευτικού τουρισμού εγκρίνοντας προγράμματα και χρηματοδοτώντας προσπάθειες¹⁹.

3.3 Οργανώσεις και Σωματεία Προσκυνητών

Εκτός από τα τουριστικά γραφεία που ασχολούνται με την οργάνωση Θρησκευτικού τουρισμού, υπάρχουν και οργανώσεις και σωματεία πιστών που παίζουν σημαντικό ρόλο σε αυτό τον τομέα. Είναι πολλές οι περιπτώσεις, όπου η δυνατή πίστη για την θρησκεία τους και η βαθιά αγάπη τους για τα μέρη που συνδέονται με την ιστορία του δόγματός τους, οδήγησε τους πιστούς στην σύσταση οργανισμών που βοηθούν και προωθούν τις προσπάθειες των ενδιαφερομένων για την πραγματοποίηση ενός θρησκευτικού ταξιδιού²⁰.

¹⁸Πηγή: http://index.lib.teithe.gr:8080/bitstream/handle/10184/4518/Papadopoulou_Chatzianagnostou_Rigopoulou.pdf?sequence=4

¹⁹ Διαθέσιμο στον ιστότοπο www.eot.gr, προσπελάστηκε στις 10/4/17

²⁰Πηγή: <http://nefeli.lib.teicrete.gr/browse/sdo/tour/2011/SkagiasIoannis/attached-document-1308828615-972864-25521/skagias2011.pdf>

Κίνητρο, λοιπόν, σε αυτή τους την δραστηριότητα, εκτός βέβαια από την αληθινή πίστη τους, είναι και θέλησή τους να συντελέσουν στην προσπάθεια ανάπτυξης των θρησκευτικών ταξιδιών στις περιοχές και στα μνημεία που έχουν θρησκευτική σημασία και μεγάλη σπουδαιότητα για αυτούς. Έτσι, τους δίνεται και μια πολύ καλή ευκαιρία να έρθουν σε επαφή με άλλους ανθρώπους που τους ενώνει το κοινό τους ενδιαφέρον για αυτές τις δραστηριότητες και η κοινή θρησκευτική τους πεποίθηση. Έρχονται πιο κοντά ο ένας με τον άλλον, αλληλοενημερώνονται και ανταλλάζουν απόψεις για ότι τους απασχολεί σχετικά με αυτό το θέμα.

3.4 Προώθηση θρησκευτικού τουρισμού

Στην περίπτωση της Ελλάδας ο θρησκευτικός τουρισμός θα πρέπει να αντιμετωπιστεί σε συνδυασμό με τις άλλες μορφές τουρισμού. Συγκεκριμένα η προώθηση του τουρισμού αυτού του είδους στη χώρα μας θα πρέπει να επιτευχθεί μέσα από την συγκρότηση ενός ενιαίου προϊόντος το οποίο θα προσφέρει εναλλακτικές δραστηριότητες και δυνατότητες. Για παράδειγμα το ταξίδι στην Τήνο συνδυάζει τον θρησκευτικό, τον πολιτιστικό τουρισμό αλλά και το μοντέλο «ήλιος-θάλασσα». Στην προσπάθεια οργάνωσης του θρησκευτικού τουριστικού προϊόντος θα πρέπει να συμπεριληφθεί και η ανάδειξη θρησκευτικών πόρων οι οποίοι αντιπροσωπεύουν τις θρησκευτικές πεποιθήσεις άλλων επισκεπτών²¹.

Υπάρχει ένα μεγάλος αριθμός παραγόντων που οδηγούν στην προώθηση και επομένως και ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού οι οποίοι περιλαμβάνουν (MintelInternationalGroupLimited, ReligiousTourism – International – March 2005):

²¹Πηγή: <https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/17550/3/AntosidouRaphailaMsc2015.pdf>

- Την ανάγκη του επισκέπτη να ζήσει μια αυθεντική εμπειρία, εντάσσοντας τους εαυτούς τους σε πνευματικές και πολιτιστικές παραδόσεις οι οποίες συνδέονται με συγκεκριμένους θρησκευτικούς και προσκυνηματικούς τόπους.
- Την ανάδειξη ενός πιο διαφορετικού τουριστικού προϊόντος, καθώς οι εθνικοί τουριστικοί φορείς και οι επιχειρηματίες του τουρισμού προσπαθούν να επιμηκύνουν την τουριστική περίοδο.
- Τον αυξανόμενο αριθμό τουριστικών πρακτορείων τα οποία προσφέρουν θρησκευτικό τουρισμό, προσκυνήματα και εκδρομές με επίκεντρο τις εκκλησίες.
- Πολλές και φθηνότερες έξω - ευρωπαϊκές πτήσεις, οι οποίες διευκολύνουν τους Ευρωπαίους να επισκεφθούν θρησκευτικούς τόπους μεγάλης σημασίας.
- Τον αυξανόμενο αριθμό επισκεπτών οι οποίοι επιλέγουν να ταξιδέψουν μέσα στη χώρα τους λόγω της τρομοκρατικής απειλής σε άλλες χώρες.
- Μια παγκόσμια κουλτούρα στην οποία οι άνθρωποι επιλέγουν να πραγματοποιούν πιο ασυνήθιστες ή πιο διαφορετικές διακοπές.
- Το γεγονός ότι τα ταξίδια θρησκευτικού περιεχομένου προσλαμβάνονται από τον ενδιαφερόμενο ως ένας τρόπος να επιβεβαιώσει τα προσωπικά του «πιστεύω».
- Την αναγνώριση του ρόλου, τον οποίον μπορούν η θρησκεία και η πνευματικότητα να διαδραματίσουν στην διατήρηση των παραδόσεων και των πολιτισμών.
- Το υψηλό προφίλ που δίνεται σε πολλούς από τους πιο διάσημους προσκυνηματικούς και θρησκευτικούς τόπους.
- Η παγκόσμια τάση για την ανάπτυξη ολοένα πιο βιώσιμων τουριστικών προϊόντων.
- Μια γενική εξάπλωση στην παγκόσμια τουριστική αγορά των εναλλακτικών μορφών τουρισμού

- ο Οι πιο ανταγωνιστικές τιμές σε αεροπορικά εισιτήρια και τουριστικά πακέτα.
- ο Η ευρέως διαδεδομένη χρήση των νέων τεχνολογιών, όπως το internet, που επιτρέπουν στους ενδιαφερόμενους να εξερευνήσουν αυτό που θέλουν και να κάνουν τις κρατήσεις τους online ή να επικοινωνήσουν κατευθείαν με τον προμηθευτή.

Συμπεράσματα

Συμπερασματικά αυτό που μπορεί να ειπωθεί είναι ότι ο θρησκευτικός τουρισμός μεταβάλλεται σε συνάρτηση με τις μεταβολές στον τρόπο ζωής και σκέψης των τουριστών καθώς και με βάση τις αλλαγές των προσφερόμενων υπηρεσιών και μέσων των τόπων προορισμών. Έτσι ο θρησκευτικός τουρισμός παρουσιάζεται ως ένας ζωντανός οργανισμός που διαρκώς μεταβάλλεται και προσλαμβάνει νέες μορφές.

Υπάρχουν λοιπόν σήμερα τόποι προορισμού, που παρόλο τα πολιτισμικά και θρησκευτικά τους μνημεία, να μην αποτελούν την πρώτη επιλογή των τουριστών ή ακόμα και να μην έχουν καθόλου επισκεψιμότητα. Αυτό οφείλεται κυρίως είτε στην προσκόλληση του τόπου στο θρησκευτικό στοιχείο είτε στην αμέλεια που επιδεικνύουν ως προς τα κίνητρα προσέλκυσης τουριστών.

Όπως έχει ήδη ειπωθεί, λόγω και των οικονομικών δυσχερειών παγκοσμίως, οι τουρίστες τείνουν να επιλέγουν μέρη όπου μπορούν να ικανοποιήσουν παράλληλα τις περισσότερες από τις επιθυμίες τους. Έτσι στην επιλογή του προορισμού συγκρίνονται τόσο οι παροχές σε πολιτισμικό επίπεδο όσο και η διασκέδαση, η ευκολία προσέλευσης αλλά και το καθεστώς που επικρατεί σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο.

Οι χώρες που έχουν εντάξει τον θρησκευτικό τουρισμό στην οικονομική τους πρόοδο βρίσκονται σε πλεονεκτικότερη θέση. Η Ελλάδα, η Ιταλία καθώς και οι περισσότερες από τις χριστιανικές χώρες με ανοχή στις ανθρώπινες επιθυμίες και «ατέλειες» παρουσιάζουν διαρκή αύξηση του θρησκευτικού-θεματικού τουρισμού εν συγκρίσει με αυτές που είτε αμέλησαν για την εξέλιξή του είτε λόγω νοοτροπίας μένουν προσηλωμένες στην πίστη και στις παραδόσεις αδιαφορώντας για τα οικονομικά κίνητρα.

Καταλήγοντας αξίζει να σημειωθεί η μετατόπιση των τουριστικών περιόδων ως ένα στίγμα υπέρμετρης προσπάθειας των χωρών για αύξηση της επισκεψιμότητας και των εσόδων. Παρατηρείται λοιπόν ένας διαρκής αγώνας για συνεχή προσφορά κινήτρων όπου με την πάροδο των χρόνων αποδίδει καρπούς αφού πλέον οι τουρίστες όλο και πιο συχνά ταξιδεύουν σε κάθε τους ευκαιρία σε αντίθεση με την παλαιότερη νοοτροπία όπου ο τουρισμός αυξανόταν μόνο τις περιόδους των γιορτών ή την περίοδο των καλοκαιρινών διακοπών.

Βιβλιογραφία

Βιβλία

- A. Yayin, (2010), *Ιστανμπούλ, η κοιτίδα των πολιτισμών*, Τορκαρί, σελ.4-8, 10-15, 27-30, 64
- B. Vukonic, (1996), *Tourism and Religion*, Elsevier Science Ltd.
- Π. Μοίρα-Μυλωνοπούλου, (2000), *Τουριστική Γεωγραφία*, Αθήνα, Σταμούλη
- Π. Λύτρας, (2001), *Θρησκευτικός τουρισμός, Μια κοινωνικο-ψυχολογική προσέγγιση*, Αθήνα, INTERBOOKS
- G. Rinschede, (1992), *Forms of Religious Tourism, Annals of Tourism Research*, σελ. 51-67
- Μ. Σφακιανάκης, (2000), *Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού*, Αθήνα, ΕΛΛΗΝ

Άρθρα - Επιστημονικές Έρευνες - Περιοδικά

- Π. Μοίρα, (2003), «Από τον προσκυνητή στον θρησκευτικό τουρίστα. Κοινωνιολογική προσέγγιση», *Τουριστική Επιστημονική Επιθεώρηση*, τεύχος 1, σελ. 87-102
- Σ. Πολύζος, (2002), *Ανάλυση Παραγόντων Επιρροής και Εμπειρική Διερεύνηση των Εσωτερικών Τουριστικών Ροών στην Ελλάδα*, ΤΟΠΟΣ, τεύχος 18-19, σελ. 87-108
- S. Polyzos, L. Sdrolias, (2006), *Strategic Method of Confrontation of Tourist Competition: The Case of Greece, Journal of Travel and Tourism Research* 6 (1), σελ. 12-28
- S. Polyzos, G. Arabatzis, (2006), *A multicriteria approach for the evaluation of tourist resources of Greek prefectures*, σελ. 96-111
- Π. Μοίρα & Α. Παράσχη, (2015), *Από το προσκόνημα στο θρησκευτικό-πολιτισμικό τουρισμό: Μελέτη περίπτωσης “Ζάκυνθος”*, e-Περιοδικό Επιστήμης & Τεχνολογίας

- Μ. Πολυχρονοπούλου, (2008), *Τουρισμός : υπόδειγμα ζήτησης τουρισμού για την Ελλάδα* ,σελ.19-22

Ιστοσελίδες

- www.rome.gr
- www.gnto.gr
- www.monastiriaka.gr
- www.mountathosinfos.gr
- <https://el.wikipedia.org>
- www.kalampaka.com
- www.taxidologio.gr
- www.dogma.gr
- www.impantokratoros.gr
- www.huffingtonpost.gr
- www.kathimerini.gr
- <http://nefeli.lib.teicrete.gr/browse/sdo/tour/2008/TserotaGeorgia/attached-document/tserota.pdf>
- <https://fonien.gr/oi-δυνατότητες-και-oi-προοπτικές-ανάπ/>
- <https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/17550/3/AntosidouRaphailaMsc2015.pdf>
- <http://nefeli.lib.teicrete.gr/browse/sdo/tour/2012/KritikosGiannis/attached-document-1340621019-39671-16416/Kritikos2012.pdf>
- http://index.lib.teithe.gr:8080/bitstream/handle/10184/4518/Papadopoulou_Chatzianagnostou_Rigopoulou.pdf?sequence=4
- <http://www.eu2003.gr/gr/cat/155/>
- <http://nemertes.lis.upatras.gr/jspui/bitstream/10889/8950/1/ptixiaki.pdf>
- : http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/tourism/b_mavridou.pdf
- http://repository.library.teimes.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/1859/dikseo_0860.pdf?sequence=1
- <http://tourismobservatory.ba.aegean.gr/wp-content/uploads/2015/12/P4.5-Θρησκευτικός-τουρισμός-2.pdf>

- <https://ikee.lib.auth.gr/record/282344/files/GRI-2016-16188.pdf>
- <http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/3468/1032.pdf>
- <http://www.gnto.gov.gr>
- http://www.prd.uth.gr/uploads/discussion_papers/2010/uth-prd-dp-2010-09_gr.pdf
- <http://nefeli.lib.teicrete.gr/browse/sdo/tour/2011/SkagiasIoannis/attached-document-1308828615-972864-25521/skagias2011.pdf>
- <http://www.stagonnews.gr/idikes-ke-enallaktikes-morfes-tourismou-thriskeftikos-tourismos/>
- <http://dione.lib.unipi.gr/xmlui/bitstream/handle/unipi/5689/Antipas.pdf?sequence=2>
- <http://ikee.lib.auth.gr/record/129163/files/GRI-2012-8620.pdf>
- http://www.prd.uth.gr/uploads/discussion_papers/2017/uth-prd-dp-2017-01_gr.pdf
- ¹http://www.gnto.gov.gr/sites/default/files/files_basic_pages/meleti_B_fasi_sterea_thessalia.pdf